Kucsmagombák a Debreceni Nagyerdőben

Lengyel Imre

Bevezetés

A hazai mikológiai szakirodalom meglehetősen mostoha módon kezeli a kucsmagombákat. Ezt a „szűkszavúságot" tetézi az a tény is, hogy a külföldi források sem egységesek a fajok és változatok megítélésében. Pl. ENGEL és GRÖGER (1984) hat fajt említ, ebből kettőt ismertet, PHILLIPS (1981) megelégszik két fajjal (M. esculenta, M. vulgaris), LANGE és HORA (1985) három fajt ír le (M. esculenta, M. vulgaris, M. conica), PACIONI és LINCOFF (1989) az említett három faj mellett külön fajként említi a M. umbrina-t és a M. elata-t. HAGARA (1987) külön fajként jelöli a M. angusticeps-et, TOGNI (1982) és BON (1988) a M. costata-t. Az eltérő faji besorolások oka a kucsmagombák polimorfiája. Egy évtizedes gyűjtő és megfigyelő terepmunkám során a Lange-féle besorolást találtam a legcélszerűbben alkalmazhatónak, ami gyakorlatilag megegyezik a KALMÁR, MAKARA, RIMÓCZI (1989) GOMBÁSZKÖNYVBEN leírtakkal is, azzal a kitétellel, hogy a M. angusticeps-et indokolt külön fajnak tekinteni, legalábbis morfológiai jellemzői alapján. Valószínűen ez a helyzet a M. umbrina esetében is, bár eddig ezt még nem találtam meg, de a Pacioni-féle leírás és fotó ebben megerősít.

A M. esculenta (ízletes kucsmagomba) és változatai (M. rotunda, M. e. var. crassipes) nagyobb méreteik, világosabb színárnyalataik, gömbölyűbb süvegeik, nagyobb méretű „méhsejt" szerkezeteik alapján kellő gyakorlattal jól és egyértelműen megkülönböztethetők – határozó-könyvek nélkül is – a M. vulgaris-tól (sötét kucsmagomba). Azonban mindkét faj jellegzetesen eltér a M. conica (hegyes kucsmagomba) és variánsai (M. elata, M. costata) egyedeitől, valamint a M. angusticeps-től. Ez utóbbiak süvege kúpszerű, tönkjük hengeres, a M. angusticeps „méhsejt" szerkezetének élei ezen kívül fekete-

sötétbarna színűek. Jelen írás természetesen nem kíván kucsmagomba fajbesorolási vitát kezdeményezni.

A kucsmagombák termőtestei kizárólag a tavaszi aspektusban jelennek meg. Elterjedésük cirkumpoláris, az amerikai kontinensen Kanada és az USA mérsékelt éghajlatú övezetében (PHILLIPS 1991), Európában Svédország és Finnország déli területeitől a Pireneusokig, illetve Törökországig megtalálhatók. A M. esculenta faj(csoport) a keményfás erdőtársulásokat, a M. conica faj(csoport) inkább a hegyvidéki fenyő- és lomberdőket kedveli, de szórványosan síkvidéki lomberdőkben is megmutatkozik. A kucsmagombák leginkább erdők világos részein, erdőszéleken, erdei ösvények mentén, bokros területeken találhatók, sokszor vastag avarszőnyegben, ritkábban füves helyeken szaprofita életmódot folytatva. (Szerkesztői megjegyzés: A M. esculenta csoport fajai gyepben is előfordulnak - pl. Hortobágy, Bátorliget!)

Megfigyelések és eredmények

Terepmunkámat a Debreceni Nagyerdő Debrecen-Hajdúhadház közötti részén végeztem az 1986-1996 évtizedben április eleje-május vége időszakban öt-hat napos gyakorisággal. Tevékenységem során feljegyeztem az időjárási viszonyokat, a lelőhelyeket, a talált kucsmagombák faját, mennyiségét és a megtalálási időpontokat.

Úgy találtam, hogy a felsorolt tényezőket a tenyészidőt megelőző telek időjárási viszonyai nem befolyásolták. Jelentős hatást gyakoroltak viszont az április havi meteorológiai események. A kucsmagombák jelentős számban akkor jelentek meg, ha az említett hónapban a hőmérséklet nem volt szélsőségesen hideg (pl. fagyos éjszakák sorozatosan), hanem lassan, folyamatos felmelegedés történt, megismétlődtek a tavaszi „langyos esők” (hónap elején, közepén, végén, május első hetében) és a talaj szintjén minimális volt az erős széljárás. Ebben az időszakban a száraz időjárás, akár hideg, akár meleg, a „legbiztosabb” lelőhelyeken is kétségessé tette a kucsmagombák

megjelenését. A legnagyobb számban rendszeresen 3-4 napos eső utáni napsütéses, szélmentes napokon találtam, amikor a talajszintet nagy relatív páratartalmú aránylag hűvös légréteg borította. Ezek a gombák a mélyebb talajszinteket kedvelik (nagyobb nedvesség). Kucsmagombákat legkorábban április 15.-én (1994), legkésőbben május 9.-én (1987) találtam, a gyűjtési időszak átlagosan két hét. Az említett időszakon belül elsőként a M. angusticeps, majd a M. esculenta, végül a M. vulgaris jelent meg. Természetesen időbeli átfedések rendszeresen előfordultak.

A Debrecen-Hajdúhadház közötti Nagyerdő eredetileg homoki gyöngyvirágos-kocsányos tölgyes (Convallario-Quercetum) volt, a jelenleginél sokkal nagyobb kiterjedtséggel és jóval gazdagabb élővilággal. Az „ökonómiai" szemléletű erdészeti tevékenység eredményeképpen, a múlt század végétől kezdődően az egységes tölgyest a sakktáblaszerűen végzett tarvágások után akáccal, erdeifenyővel, hársakkal, vöröstölggyel, nyárfákkal, juharokkal, sőt feketedióval ültették be, visszaszorítva az eredeti vegetációt. Bár néhány éve a területkezelő Nyírerdő Rt. Az újabb tarvágások helyére kocsányos tölgyet telepített, továbbra is fogynak az öreg kocsányos tölgyes erdőrészek. Ezt azért kell kiemelnem, mert a kucsmagombák a vizsgált területeken rendszeresen kizárólag az öreg tölgyesekben élnek. Az erdőt Természetvédelmi Területté nyilvánították, de az ideális részletek kiterjedése kicsi, legfeljebb néhány hektárosak, és kétséges, hogy mint lokális géncentrumok képesek-e megőrizni a kucsmagombákat addig, amíg a fiatal tölgyesek is erre alkalmasak lesznek.

Az elmúlt évtizedben három öreg kocsányos tölgyes erdőrészből kettőben minden évben találtam egy alkalommal vagy két egymást követő hétvégén M. esculenta-t az erdőrészek belsejében vastag, nedves avarszőnyegben, mennyiség: 2-20 db/ha változóan, míg a M. vulgaris az idevezető ösvények mentén volt található, mennyiség: 1-4 db/év. A termőtestek megjelenésének biológiai jelzői a következők voltak: az erdei ibolya elvirágzása – a gyöngyvirág bimbósodása, a kakukkszó, a tölgy virágzásának kezdete. A harmadik lelőhely mások által is jól ismert, műúthoz közel esik. Itt csak a M. esculenta termett. Ezen a helyen többször

hiába kerestem kucsmagombát olyan időpontokban, amikor a másik két helyen sikerrel jártam, mert bizonyára mások megelőztek. Megfigyeléseim szerint a M. esculenta „bokrokban", a M. vulgaris inkább egyedenként fordul elő. M. esculenta-t kivételesen optimális időjárási viszonyok között két ízben találtam ültetett középkorú akácosban, egy lelőhelyen 3-5 darabot (1986 és 1987), ugyancsak két alkalommal akadtam rá termőtestjeire öreg tölgyes melletti bokrosban (galagonya, bodza, mogyoró és néhány középkorú tölgy), szinte „terített asztal" formájában (mennyiség: 20 db/1992 és 40 db/1994). Jóval ritkábban lehetett megtalálni a M. conica egy lelőhelyét, öreg ültetett nyárfás mélyebben fekvő részén (mennyiség: 3 db/1986 és 5 db/1988). Ugyanezen a lelőhelyen és években bukkantam rá a M. angusticeps-re, vastag avarrétegen 1-2 példány mennyiségben. Más gombász ismerőseimtől tudom, hogy a Debrecentől keletre lévő és a Nyírség északi részén elterülő öreg kocsányos tölgyesekben is teremnek kucsmagombák „szedhető mennyiségben". (Szerkesztői megjegyzés: pl. a bátorligeti Fényi-erdő jó kucsmagomba-termőhely, ám fokozottan védett!).

Következtetések

A Debreceni Nagyerdő öreg kocsányos tölgyes erdőrészeiben rendszeresen megjelenik a M. esculenta és a M. vulgaris, bár az utóbbi mintegy tízszer kevesebb termőtestet produkál, mint az előbbi. A M. conica és M. angusticeps kedvező időjárás esetén alkalomszerűen néhány példány mennyiségben kerül elő öreg ültetett nyárfásból. A M. umbrina jelenléte nem volt kimutatható. Eredményeim alapján javaslom, hogy a jövőben kiadandó Magyarországi Nagygombák Vörös Listájára a Morchella esculenta faj(csoport) és a Morchella vulgaris a Veszélyeztetett Fajok (3), a Morchella conica faj(csoport), valamint Morchella angusticeps az Erősen Veszélyeztetett Fajok (2) kategóriába kerüljenek ,a termőhely csökkenés, gombagyűjtés, illetve a ritka előfordulás miatt, termőhelyük védelemre ajánlott.

Összefoglalás

A szerző 1986 és 1996 közötti időszakban minden évben április és május hónapokban tanulmányozta a kucsmagombák előfordulását a Debreceni Nagyerdőben Debrecen és Hajdúhadház között. Megállapította, hogy a Morchella esculenta minden évben rendszeresen megjelent öreg kocsányos tölgy erdőrészekben, alkalmilag ültetett középkorú akácosban, bokros részen április második felében – május első felében. Ugyancsak rendszeresen észlelte a Morchella vulgaris előfordulását, bár jóval kisebb egyedszámban erdei ösvények mentén. A Morchella conica és Morchella angusticeps példányai optimális időjárási viszonyok esetén alkalmilag mutatkoztak öreg ültetett nyárfaerdő részben mély avarban. Az eredmények alapján javasolja a kucsmagombák besorolásának szigorítását a jövőbeni Magyarországi Nagygombák Vörös Listáján, és a termőhelyek megóvását.

IRODALOM

BON, M. 1988. Buch der Pilze. Verlag Paul Parey, Hamburg und Berlin

ENGEL, F., GRÖGER, F. 1984. Pilzwanderungen. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt

GERHARDT, E. 1984. Pilze. Intensivführer Band 2. BLV Verlagsgesellschaft München, Wien, Zürich

HAGARA, L. 1987. Atlas Hub. Vydalo Vydavatel'stvo Osveta. Martin

KALMÁR, Z., MAKARA, GY., RIMÓCZI, I. 1989. Gombászkönyv. Mezőgazdasági, Budapest

LANGE, M., HORA, F.B. 1985. Collins Guide to Mushrooms and Toadstools. Collins Glasgow

PACIONI, G., LINCOFF, H. 1989. Guide to Mushrooms. A Fireside Book. Simon and Schuster. New York, London, Toronto, Sydney, Singapure

PHILLIPS, R. 1981. Mushrooms and other fungi of Great Britain and Europe. Pan Books Ltd. London

PHILLIPS, R. 1991. Mushrooms of North America. Little, Brown and Co. Boston, Toronto, London

TOGNI, N. 1982. Funghi buone e cattivi di collina e di pianura. Mundici e Zanetti. Modena

ZAHL, A. P. 1965. Bizarre world of fungi. Nat. Geogr. M. Washington D.C. Vol. 128., No. 4.